

UNIVERSITY OF TAMPERE

This document has been downloaded from
Tampub – The Institutional Repository of University of Tampere

Publisher's version

Authors: Melin Harri, Blom Raimo
Name of article: Yhteiskunnallinen eriarvoisuus
Name of work: Toiminnallisia loukkuja : hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa
Editors of work: Oksanen Atte, Salonen Marko
Year of publication: 2011
ISBN: 978-951-44-8515-2
Publisher: Tampere University Press
Pages: 194-213
Discipline: Social sciences / Sociology
Language: fi
School/Other Unit: School of Social Sciences and Humanities

URN: <http://urn.fi/urn:nbn:uta-3-826>

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

10. YHTEISKUNNALLINEN ERIARVOISUUS

Suomi on menestynyt monissa kansainvälisissä vertailuissa erinomaisesti. Koulutusjärjestelmämme on yksi maailman parhaimpia, terveyserot ovat alhaisia ja luottamus erilaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin on korkea. Suomalaista yhteiskuntaa on rakennettu yhteisenä kansallisena projektina. Huolimatta erilaisista intresseistä, keskeisillä yhteiskunnallisilla ryhmillä on ollut yhteisiä päämääriä. Viime vuosien aikana yhteisesti jaettuja päämääriä näyttää olevan aiempaa vähemmän. Samaan aikaan eräiden yhteiskuntaryhmien mahdollisuus vaikuttaa omaan asemaansa on tuntuvasti heikentynyt.

Yhteiskunnallinen eriarvoisuus on tiukassa kytköksessä toiminnallisten loukkujen kanssa. Jos ajattelemme, että toiminnallinen loukku kuvaa tilannetta, jossa mielekkyys on koetuksella ja elämän jatkuvuus uhattuna, ovat huono-osaiset joutuneet kiperään loukkuun. Sellaiset tekijät kuten koulutus, työ tai asuminen vaikuttavat olennaisesti elämän hallintaan ja elämän mielekkyyteen. Tässä kohtaa kyse ei ole vain vuorovaikutuksesta, vaan kyse on koko toiminnan rakenteellisten ehtojen määräytymisestä.

Artikkelissamme keskustelemme yhteiskunnallisesta muutoksesta ja yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta Suomessa. Yhteiskunnallisten jakojen tutkiminen ja eriarvoisuuden käsitteellistäminen on ollut keskeinen sosiologinen tehtävä klassikoista lähtien. Yhteiskunta jakaantuu monien tekijöiden suhteen. Tärkeitä jakolinjoja ovat sukupuoli, ikäpolvi, etnisyys ja alueet. Sosiologit ovat käsitteellistäneet yhteiskunnallisia jakoja ennen muuta yhteiskuntaluokan käsitteen avulla. Luokan käsite kuvaa tuotannollisiin suhteisiin kytkeytyviä jakoa. Luokka on yhteydessä muihin jakoihin ja muihin eriarvoisuutta tuottaviin tekijöihin. Siksi kysymys yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta on hyvin moni-ilmeinen.

Eurooppalaisessa verrannossa Suomi on väestöltään pieni pohjoinen maa. Suomessa asuu noin 5,4 miljoonaa ihmistä, heistä suurin osa alkuperäisiä suomalaisia. Maahanmuuttajia on vain noin 168 000, mikä on 2,5 prosenttia väestöstä. Tärkeimmät vähemmistöt ovat ruotsia puhuvat suomalaiset, heitä on noin neljä prosenttia, saamelaiset (noin 7 000) ja romanit (noin 8 000). Suurimman maahanmuuttajien ryhmän muodostavat venäläiset, joita on noin 30 000. Vuodesta 1973 lähtien on pakolaisstatuksen saanut kaikkiaan 38 000 henkeä.

Suomalaiset asuvat kaupungeissa, yli 85 prosenttia väestöstä on kaupunkilaisia. Yli puolet (55 %) asuu omakotitaloissa. Miesten elinajanodote on 75,8 vuotta ja naisten 82,9 vuotta. Naiset elävät keskimäärin seitsemän vuotta pidempään kuin miehet. Suomalaiseen kotitalouteen kuuluu keskimäärin 2,1 henkeä. Suomessa on kaikkiaan 1,44 miljoonaa perhettä. Tyypillisin perhetyyppi on lapseton pari, tällaisia perheitä on 35 prosenttia kaikista. Lapsiperheitä on kolmannes ja yksihuoltajaperheitä 12 prosenttia kaikista perheistä. Eriarvoisuuden näkökulmasta kaikkein haavoittuvimmassa asemassa ovat yksinhuoltajaperheet.

Suomi pitää itseään pohjoismaisena hyvinvointivaltiona. Meille se tarkoittaa sitä, että tietyt yhteiskunnalliset etuudet kuten ilmainen koulutus, sosiaaliturva tai julkinen terveydenhuolto kuuluvat kaikille. Katsomme myös, että valtio ja kunnat ovat pääosin vastuussa hyvinvointipalvelujen tuottamisesta. Hyvinvointivaltioajatuksen on kuulunut myös laajalti jaettu pyrkimys täystyöllisyyteen ja pyrkimys sukupuolten tasa-arvoon yhteiskuntaelämän eri lohkoilla. 1990-luvun laman jälkeen

hyvinvointivaltiota on muutettu monin tavoin. Julkisen sektorin rooli on kaventunut, ja markkinaperustaisten palvelujen määrä on kasvanut. Samalla tarveharkintaisuus on lisääntynyt monien sosiaalisten etuuksien kohdalla. Lisäksi sosiaalisten etuuksien taso on suhteellisesti alhaisempi kuin ennen lamaa.

Viimeksi kuluneiden 15 vuoden aikana maamme kansantalous on kasvanut nopeasti, vaikka viime vuosikymmenen lopun kriisi suorastaan romahdutti talouden kasvun muutamaksi vuodeksi. Vuonna 2009 bruttokansantuote laski kahdeksan prosenttia. Suomen kansantalous kasvaa taas sangen ripeästi sekä kotimaisen kulutuksen että viennin vauhdittamana. Vuoden 2011 talouskasvuksi arvioidaan noin neljä prosenttia. Vielä sata vuotta sitten Suomi oli Euroopan köyhimpiä maita, nyt kuulumme maailman vauraimpien talouksien joukkoon.

1960-luvun alkuun saakka Suomi oli maatalousyhteiskunta, jossa yli puolet ammatissa toimivista sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta. Tämän jälkeen olemme kokeneet nopean rakennemuutoksen, ja nyt Suomi on työllisyyden jakautumisella mitattuna jälkiteollinen palveluyhteiskunta. Maatalouden osuus työllisyydestä on vain kolme prosenttia. Teollisuus ja rakentaminen työllistävät 33 prosenttia. Loput 64 prosenttia työskentelevät palveluissa. Koko työllisyydestä yksityisten palvelujen osuus on 47 prosenttia ja julkisten osuus 17 prosenttia. Kaikista ammatissa toimivista yrittäjiä on noin 15 prosenttia ja palkansaajia noin 85 prosenttia.

Edellä esitetyt perustiedot suomalaisesta yhteiskunnasta on syytä palauttaa mieleen ennen kuin käymme tarkemmin analysoimaan yhteiskuntamme rakennetta, sosiaalisia jakoja ja eriarvoisuutta nykyisessä Suomessa. Analyysimme perustuvat tilastoihin, aiempaan tutkimukseen ja vuoden 2009 ISSP (International Social Survey Programme) -tutkimukseen. Tutkimuksen teemana oli yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Suomessa aineisto koottiin postikyselynä syksyllä 2009. Aineisto keruusta vastasi Tilastokeskus. Aineistossa on kaikkiaan 890 vastaajaa, kyselyn vastausprosentti oli 38.

Eriarvoisuudet

Aloitamme keskustelemalla köyhyydestä. Köyhyyttä voidaan mitata monin tavoin. Köyhyys on aina suhteellinen ilmiö. On koko lailla eri asia olla köyhä Suomessa tai vaikkapa Bangladeshissa. Vielä ennen 1990-luvun lamaa köyhyyttä pidettiin Suomessa yksilöllisenä ongelmana. Niiden, jotka olivat köyhiä, katsottiin yleisesti olevan itse tavalla tai toisella syypäitä tilanteeseensa. Köyhyyttä selitettiin laiskuudella, liialla alkoholinkäytöllä tai kyvyttömyydellä pitää huolta omasta taloudesta. Lama räjäytti köyhyyden kaikkien näkyville, köyhyydestä tuli rakenteellinen ilmiö.

Köyhyysaste on laskenut tasaisesti toisesta maailmansodasta 1980-luvun loppuun. Vuodesta 1990 köyhyys kääntyi uudelleen kasvuun, ja köyhien osuus on palaamassa takaisin 50 vuotta sitten vallinneeseen tilanteeseen. Köyhyyden mittarina käytetään yleisesti 60 prosentin tulorajaa. Tällöin köyhiksi luetaan ne, joiden tulot ovat alle 60 prosenttia mediaanituloista. Vuonna 1990 köyhiä oli seitsemän prosenttia kaikista ja vuonna 2004 jo 11 prosenttia.

Taulukko 1. Köyhyys vuosina 1966–2008 (%)

Vuosi	Koko väestö	Lapset
1966	18,0	20,3
1976	11,5	11,3
1987	8,2	7,2
1993	6,4	5,0
1999	10,2	9,1
2008	13,3	13,3

Lähde: Tilastokeskus 2010, 55.

Köyhyyden rakenne on muuttunut. 1960-luvulle asti köyhyys oli tyypillisesti ikääntyneiden ja maaseudun ongelma. Nyt köyhyys kohtaa muita useammin lapsiperheitä. Kaikkein yleisintä köyhyys on yksinhuoltajien keskuudessa. Tämän vuosituhannen alussa pienituloisten joukko muo-

dostui yli 70-prosenttisesti eläkeläisistä, opiskelijoista ja työttömistä. Työtä pidetäänkin kaikkein parhaana välineenä köyhyyden torjumisessa. Tosin nyt myös työssä käyvien köyhien määrä on kasvanut.

Huono-osaisuus näyttää seuraavan yksittäistä ihmistä läpi elämän. Toimeentuloasiakkuus ennakoi tulevaa köyhyyttä. Tutkimukset kertovat myös siitä, että huono-osaiset lähtökohdat tuottavat huono-osaisuutta. Erityisen suuressa ahdingossa ovat pysyvästi vähimmäisturvan varaan joutuneet. Myös nuorten aikuisten huono-osaisuus on yleistynyt. Suomessa arvioidaan olevan tällä hetkellä runsas 65 000 syrjäytynyttä tai syrjäytymisvaarassa olevaa nuorta. Toimeentulotukea saavien 18–29-vuotiaiden määrä on kasvanut nopeasti viimeksi kuluneiden vuosien aikana (Kuokkanen ym. 2011, 20).

Työttömyys on ollut Suomessa aina suurempaa kuin muissa Pohjoismaissa. Historiallisesti tämä on selittynyt väestörakenteella ja suurella työvoiman tarjonnalla. Työmarkkinoilla ei ole ollut tarjolla työtilaisuuksia kaikille halukkaille. Lisäksi poliittinen sitoutuminen täystyöllisyyteen on ollut Suomessa alhaisempaa kuin muualla. Meillä kyllä puhutaan työttömyyden torjunnasta, mutta julkinen valta on puuttunut sängen vähän työmarkkinoiden toimintaan.

Vielä 1960-luvulla työttömyys oli noin viiden prosentin luokkaa. Tämän jälkeen työttömyys on trendinomaisesti kasvanut. Ainoana poikkeuksena on ollut 1980-luvun loppu, jolloin saavutettiin käytännössä täystyöllisyys. 1990-luvun talouskriisin jälkeen työttömyysaste oli lähes 20 prosenttia. Huolimatta ripeästä talouskasvusta on työttömyys kuitenkin laskenut tuskallisen hitaasti. Vuoden 2011 alkupuolella työttömiä oli hieman vajaa kahdeksan prosenttia työvoimasta. Nykyisessä työttömyystilanteessa on eriarvoisuuden näkökulmasta kaksi huolestuttavaa seikkaa. Ensiksi pitkäaikaistyöttömyys on ollut jo pitkään kasvussa. Vuoden 2010 lopussa kaikista työttömistä 22 prosenttia oli ollut työttömänä yhtäjaksoisesti yli vuoden. Toiseksi myös nuorten alle 25-vuotiaiden työttömyys on laajaa, nuoria oli samaan aikaan työttömänä noin 12 prosenttia. Tulevaisuuden kannalta näinkin laaja nuorisotyöttömyys on selkeä uhka.

Työttömyys ja työttömyyden uhka on riippunut vahvasti koulutuksesta. Hyvä koulutus on ollut paras vakuutus työttömyyttä vastaan. Nyt tämä yhtälö ei enää kaikin osin päde. Yritysten kilpailutilanteiden tai strategioiden muutokset voivat johtaa satojen korkeasti koulutettujen työttömyyteen. Tässä mielessä voidaan sanoa työttömyyden tasa-arvoistuneen, vaikka tällainen kehitys ei olekaan millään tapaa toivottavaa. On myös syytä kiinnittää huomiota siihen, että työttömyys koskettaa maahanmuuttajia paljon rajummin kuin suomalaisia. Maahanmuuttajista enemmän kuin joka neljäs on työtön. Lisäksi maahanmuuttajia ei suojaa työttömyydeltä edes hyvä koulutus.

Suomessa on kannettu huolta tuloerojen kasvusta. Tuloerot ovat kasvaneet kaikkialla muuallakin maailmassa viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana. Suomea on totuttu pitämään tasaisen tulonjaon yhteiskuntana. Kansainvälisessä vertailussa tuloerot ovatkin Suomessa edelleen hyvin pieniä. Tuloeroja mittaava gini-kerroin on Suomessa 0,26, kun se on esimerkiksi Virossa 0,34 ja Portugalissa 0,41. Kansainväliset vertailut osoittavat, että tuloeroilla on suora yhteys muun muassa sellaisiin tekijöihin kuin eliniän odote, luottamus tai rikollisuus. (Judt 2011, 32–36.)

Tuloerojen kasvu johtuu meillä kaikkein suurituloisimpien rikastumisesta. Erityisesti omaisuustulot ovat nousseet, myös ylimmät palkkatulot ovat kasvaneet nopeasti. Samaan aikaan pienituloisten ansiot ovat kasvaneet vain vähän. Köyhyysrajan – korkeintaan 60 prosenttia mediaanituloista – alapuolelle jää suomalaisista noin 12 prosenttia. Huolimatta tuloerojen kasvusta tulonjako on meillä edelleen tasaisimpia koko maailmassa.

Yhteiskuntaluokat

Kun sosiologit ovat puhuneet yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta, ovat he yleensä käyttäneet yhteiskuntaluokan käsitettä. Yhteiskuntaluokan käsite on osa teollista yhteiskuntaa ja osa kapitalistisia tuotantosuhteita.

Ensi kertaa luokan käsitettä yhteiskunnallisten jakojen kuvaamisessa käyttivät englantilaiset teollisuusyrittäjät 1770-luvulla erottuakseen aatelistosta ja rahvaasta. Luokan käsitteellä onkin varsin pitkä historia. Se syrjäytti kaikkein kehittyneimmissä maissa kuten Saksassa ja Englannissa aiemmat ilmaukset jo 1800-luvun alussa. Suomessa yhteiskuntaluokista on puhuttu työväenliikkeen synnyn ja kasvun myötä 1800-luvun lopusta lähtien.

Yhteiskuntaluokalla viitataan suuriin ihmisryhmiin, joilla on yhteinen asema suhteessa tuotantovälineisiin tai tuotantoa koskevaan päätöksentekoon. Luokka viittaa myös yhtäläisiin mahdollisuuksiin tarpeiden tyydytyksessä markkinoita hyväksi käyttäen. Sosiologiassa luokkatutkimuksen kaikkein tärkeimmät klassikot ovat Karl Marx ja Max Weber. Molemmat ovat vaikuttaneet ratkaisevalla tavalla myöhempään tutkimukseen ja sen painotuksiin. Klassikoihin nojautuvien perinteiden ohella 1950-luvulla muodissa oli kerrostumatutkimus, jonka taustalla oli funktionalistinen sosiologia (esim. Parsons 1940). 1970-luvulta lähtien kaikkein merkittävimmät luokkia koskevat teoriat ovat olleet (uus)marxilaisia tai (uus)weberiläisiä.

Marxille luokkia koskenut peruskysymys oli, miksi palkkatyöläiset, kapitalistit ja maanomistajat muodostavat kolme suurta yhteiskuntaluokkaa? Kysymys siis koskee sitä mikä on luokkien rakenteellinen perusta. Tämä merkitsee myös sitä, että meidän tulee tarkastella kapitalistisia auktoriteettisuhteita ja riistoa luokkatutkimuksen keskeisinä lähtökohtina. Toisin sanoen meillä tulee olla myös pätevä kapitalistista taloutta koskeva teoria. Tämänkään jälkeen luokkarakenteen tutkimus ei ole mikään yksinkertainen tehtävä. Sinällään kapitalismi on hyvin dynaaminen yhteiskuntamuoto. Luokkien väliset suhteet muuttuvat koko ajan ja luokkien sisäinen rakenteistuminen uudistuu jatkuvasti.

Kapitalistisen järjestyksen muutos edellyttää myös sitä koskevien luokkateorioiden muuttumista. Kaikkein vaikein kysymys on koskenut palkkatyöläisten sisäistä eriytymistä. Harry Bravermanin (1974) tulkinnan mukaan palkkatyöläisten asema homogenisoituu kapitalismin kehityksen myötä. Tämän taustalla on yhtenäistävän valvonnan lisääntyminen ja ammattitaitovaatimusten lasku teknisten uudistusten

johdosta. Toiset tutkijat, kuten Erik Olin Wright (1985), taas ennakoiivat palkkatyöläisten sisäisen eriytymisen kasvua. On puhuttu myös palkkatyöläisasemien fragmentoitumisesta. Kaiken kaikkiaan eriytymistä koskevan keskustelun taustalla on kyse keskiluokan kasvusta ja keskiluokkaa koskevan teorian muodostamisesta. Vanha ongelma käsitteli johtavassa asemassa olevien palkkatyöläisten eriytymistä muista palkkatyöläisryhmistä. Puhe on eliiteistä tai (porvaristoa) palvelevasta luokasta, kuten John Goldthorpe (1980) asian muotoilee. Uusi kysymys taas koskee koulutuksen mukaan tapahtuvaa eriytymistä tai tietotyöläisiä ja heidän asemaansa (Blom ym. 2001).

Kapitalismi kehittyy syklisesti. Tästä seuraa, että ammatissa toimimattomien määrä vaihtelee ajankohdasta toiseen. Viime aikoina työttömien, eläkeläisten ja opiskelijoiden määrät ovat kasvaneet tuntuvasti. Tämä johtaa kysymykseen, mikä on näiden ryhmien paikka ja merkitys luokkatutkimuksessa? Luokkien uuden eriytymisen peruskysymys juontuu kapitalismin rakenteellisista muutoksista. Näistä tärkeimpiä ovat globalisaatio, kansainvälisten taloudellisten valtakeskusten uudelleen asemoituminen – Aasian merkitys kasvaa nopeasti – ja eriarvoisuuden kasvu kehittyneissä länsimaissa.

Luokkatutkimuksen tasot

Wrightin (1997) johtaman vertailevan luokkatutkimusprojektin yhteydessä Suomen tutkijaryhmä kehitti teoreettisen ja metodologisen työvälineen, joka mahdollistaa luokkatutkimuksen kokonaisvaltaisen toteuttamisen. Kyse on luokkatutkimuksen alalogiikasta (Luokkaprojekti 1984; Blom ym. 1992). Luokkatutkimuksen alalogiikan mukaan tutkimus etenee tasolta toiselle.

Taulukko 2. Luokkatutkimuksen alalogiikka

Luokat ja yhteiskunnallisten voimien muotoutuminen
- Luokat ja valtio
- Luokat, valtio, kansalaisyhteiskunta ja hegemonian rakenteistuminen
Tietoisuus ja järjestäytyminen
- Luokkaryhmien tietoisuuden rakenteistuminen
- Yhteiskunnallinen toimintahalukkuus
- Järjestökiinnittyminen ja osallistuminen järjestötoimintaan
Luokkatilanne
- Työolojen rakenteistuminen
- Työajan ja vapaa-ajan rakenteistuminen
- Uusintamistilanne
Luokka-asema
- Luokka-asemien määrittäminen ja luokkarakennekuvaus

Ideaalityyppisesti analyysi etenee tasolta toiselle. Alalogiikan mukainen analyysi alkaa luokkarakenteen määrittämisellä. Luokkarakenteen tutkimuksesta siirrytään luokka-asemien ja – tilanteiden tutkimukseen. Lopulta tarkastellaan luokkien ja valtion välistä hegemonista suhdetta. Eteneminen on vaiheittaista ja edellyttää synteessin tekemistä tasojen välillä. Teoreettisesti tasojen välillä on katkoksia, mikä on tärkeä ja merkille pantava seikka. Siirtyminen luokka-asemien tarkastelusta luokkatilanteiden analysointiin edellyttää laadullisesti uusia käsitteitä kuten uusintamistilanne tai työolojen rakenteistuminen. Sama koskee siirtymää luokkatilanteesta yhteiskunnalliseen järjestäytymiseen tai viimeistä askelta yhteiskunnallisten voimien ja hegemonian analysoimiseen.

Lähestymistapana luokkatutkimuksen alalogiikka on kriittisessä suhteessa moniin teoreettisiin ideoihin. Esimerkiksi uusweberiläiset teoriat keskustelevat luokkatilanteesta kysymättä lainkaan miten työ- tai uusintamistilanteet vaikuttavat annetun luokkaryhmän tilanteeseen. Empiirisissä tarkasteluissa weberiläiset teoriat lähtevät liikkeelle suoraan ammateista ottamatta huomioon, että samassa ammatissa toimivilla voi olla tyystin erilaisia valta- ja auktoriteettiresursseja tai autonomiaa. Toisaalta Wrightin ajatus siitä, että luokkatietoisuus – ”intressi sosia-

lismiin” – voidaan johtaa suoraan luokka-asemasta, on tuskin kestävä. Luokkatutkimus muodostaa sinällään kehän erilaisia tasoja ja palautemekanismeja.

Kommentti vertailevasta luokkatutkimuksesta

Vertaileva luokkatutkimus edellyttää paljon tutkimusyhteistyötä. Se edellyttää myös korkealaatuisia yhteisiä empiirisiä aineistoja. Tähän mennessä kunnianhimoisin yritys on ollut Erik Olin Wrightin (1997) johtama tutkimusprojekti, joka toteutettiin 1980-luvulla. Wrightin projekti perustui hänen teoreettisen mallinsa empiiriseen testaamiseen yhteisillä, huolella valmistelluilla, haastatteluaineistoilla. Suomea koskevat tulokset on raportoitu kirjassa *Suomalaiset luokkakuvassa* (1984).

Teoreettisesti vertailevan luokkatutkimuksen lähtökohdat ovat hyvin samankaltaisia kuin kapitalistista säätelyä koskevat teoretisoinnit (esim. Boyer 1997) tai hyvinvointivaltiomalleja käsittelevät teoriat (esim. Esping-Andersen 1999). Robert Boyerin erilaisia kapitalismin tyyppejä koskeva luokittelu nojautuu ranskalaisen säätelykoulukunnan (esim. Aglietta, Lipietz) teorioille. Säätelykoulukunta tutki pääoman kasaantumisen mekanismien säätelyn eroja. Boyer puolestaan analysoi työmarkkinoita, niiden institutionaalisia piirteitä ja työmarkkinasuhteita. Hän erottaa neljä erilaista kapitalismin tyyppiä: 1) markkinaperusteinen (USA, Kanada ja Iso-Britannia), 2) yritysvetoinen (Saksa ja Japani), 3) valtiojohtoinen (Ranska ja Italia) ja 4) sosiaalidemokraattinen (Ruotsi). Luokkien välisten suhteiden tai eriarvoisuuden suhteen kapitalismin tyypit poikkeavat toisistaan monin tavoin.

Gösta Esping-Andersenin (1999) alkuperäiset hyvinvointivaltiotyypit olivat 1) liberaali (USA), 2) sosiaalidemokraattinen (Pohjoismaat) ja 3) konservatiivinen (Saksa, Italia). Tyypittely perustui useaan kriteeriin, joista tärkeimmät olivat markkinariippuvuus, hyvinvoinnin riippumattomuus markkinoista ja työvoiman tavaraluonne. Esping-Andersenin luokittelu on hyvin lähellä Boyeria, vaikka niiden teoreettiset perustelut eroavatkin toisistaan.

Tämän teoreettisen keskustelun jälkeen analysoimme eriarvoisuutta ja yhteiskuntaluokkia tämän päivän Suomessa. Analyysimme perustuvat ISSP:n 2009 tutkimukseen sosiaalisesta eriarvoisuudesta. Esitämme teesin, että luokka ei ole kuollut. Tarkoituksemme on osoittaa, että luokka määrittää edelleen ihmisten elämän ehtoja ja toiminnallisuuden rajoja. Monet Suomea koskevat tutkimukset osoittavat, että 2000-luvun alussa Suomi on edelleen luokkayhteiskunta (ks. Erola 2010). Luokka-asemalla on suuri vaikutus yksilöiden ja perheiden elämän ehtojen rakentumisessa. Sellaiset seikat, kuten koulutus, tulot ja työttömyyden uhka, määrittyvät vahvasti luokka-aseman mukaan. Työelämässä luokka-asema määrää työn ehtoja, työn kuormittavuutta tai sen palkitsevuutta.

Luokkatutkimus on kohdistanut katseensa perinteisesti tuotantosuhteisiin. Luokkarakennetta on määritetty omistussuhteiden tai työelämän valta- ja auktoriteettisuhteiden mukaan. Viime vuosikymmeninä tapahtunut yhteiskunnallinen muutos on haastanut perinteisen lähestymistavan ja nostanut esiin kysymyksen luokkatutkimuksen relevanssista. Selittääkö luokka enää yhteiskunnallisia eroja kuten se on aiemmin selittänyt (Pakulski 1993)? On kysytty, palautuvatko kaikki erot tuotantosuhteisiin. Mikä merkitys on sellaisilla jaoilla, joiden perusta on muualla kuin tuotannossa? Tällaisia ovat esimerkiksi sukupuoli tai etnisyys. Voidaanko naisten ja miesten ja naisten eroja selittää pelkästään kapitalismilla? On totta, että eriarvoisuus ei palaudu pelkästään luokkiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että luokka-analyysi tuli hylätä. Tarvitaankin monipuolista eriarvoisuuden tutkimusta.

Suomen luokkarakenne

Voimme väittää, että nykyinen Suomi on keskiluokkainen yhteiskunta. Tämä siitä huolimatta, että työväenluokka on edelleen suurin luokkaryhmä. Noin 60 prosenttia ammatissa toimivista sijoittuu työväenluokkaan ja loput keskiluokkaan. Keskiluokka on kasvanut tuntuvasti

viimeiset 50 vuotta. Matti Alestalon (1986, 64) laskelmien mukaan vuonna 1960, työväenluokkaan kuului noin puolet (48 %) väestöstä. Maanviljelijöitä oli runsas neljännes (28 %). Keskiluokkaan sijoittui neljännes. Nyt näyttää siltä, että keskiluokka ei enää kasva. Yhteiskunnan rakenne on pikemminkin polarisoitumassa. Hyvin rikkaiden määrä kasvaa ja samaan aikaan kasvaa myös yhteiskunnan ”alaluokka”.

Sekä sukupuoli että luokka tuottavat yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Miesten ja naisten asemat ovat aina eronneet toisistaan merkittävällä tavalla. Miehet ovat toimineet tyypillisesti johtavissa tehtävissä, mutta kuuluneet myös teolliseen työväenluokkaan. Naiset taas ovat tehneet työväenluokkaista hoiva- ja palvelutyötä. Miesten hallitseva asema luokkarakenteessa on muuttunut vuosien aikana vain vähän. Aivan viime vuosikymmenten aikana on yhä useampi nainen toiminut asiantuntijatehtävissä. Myös naispuolisten johtajien osuus on kasvanut hitaasti.

Tarkastelemme seuraavaksi Suomen luokkarakennetta Erik Olin Wrightin (1997) luokkamallin mukaan. Suomi osallistui Wrightin johtamaan projektiin 30 vuotta sitten. Näin meillä on käytettävissämme luotettava seuranta-aineisto 1980-luvun alusta nykypäivään. Muuhun Eurooppaan verrattaessa oli Suomi pitkään osa taloudellisesti kehittymättömiä reuna-alueita. Talonpojiston asema oli hallitseva 1960-luvun alkuun asti. Toisen maailmansodan jälkeen viljelijäväestön määrä kääntyi nopeaan laskuun useimmissa Euroopan maissa. Suomessa se sen sijaan kasvoi. Maahan perustettiin 1940-luvun lopussa yli 100 000 uutta maatilaa. Elinkeinorakenteella mitattuna Suomi ei ole koskaan ollut teollisuusyhteiskunta. Teollisuudesta toimeentulevien osuus oli suurimmillaan 1970-luvun alussa. Tällöin teollisuus ja rakentaminen työllistivät meillä noin 35 prosenttia ammatissa toimivista. Tämän jälkeen teollisuuden osuus työllisyydessä on laskenut tasaisesti. Itse asiassa Suomi muuttui kansainvälisesti verrattuna poikkeuksellisen nopeasti maatalousyhteiskunnasta palvelutaloudeksi.

Taulukko 3. Suomen luokkarakenne vuosina 1981 ja 2009 (%)

Luokkaryhmä	1981	2009
Yrittäjät	21	9
Johtajat	9	7
Työnjohtajat	8	9
Asiantuntijat	2	10
Ammattitaitoiset työntekijät	20	27
Muut työntekijät	40	38
Yhteensä	100	100

Luokkarakenteen muutoksen kannalta 30 vuotta on suhteellisen pitkä aika. Tällaisena ajanjaksona talous ehtii muuttua varsin paljon. Viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana merkittävin muutos meillä on ollut yrittäjien määrän vähentyminen. 1980-luvun alussa joka viides ammatissa toimivista oli yrittäjä, nyt joka kymmenes. Laskun taustalla on ennen kaikkea viljelijöiden määrän romahtaminen. Nyt vain kolme prosenttia on viljelijöitä, kun heitä oli 50 vuotta sitten melkein puolet kaikista. Toinen näkyvä muutos on ollut asiantuntija-asemien yleistyminen. Niiden määrä on viisinkertaistunut vuoteen 1981 verrattuna. Kolmas merkittävä muutos on ollut työväenluokan sisäinen rakennemuutos, ammattitaitoa edellyttävät työväenluokkaiset asemat ovat yleistyneet selvästi. Muilta osin luokkarakenteen muutos on ollut vähäisempää.

Väitimme edellä, että nykyistä Suomea voi kutsua keskiluokkaiseksi yhteiskunnaksi. Työväenluokka on kuitenkin edelleen kaikkein suurin luokkaryhmä. Melkein kaksi kolmesta ammatissa toimivasta lukeutuu työväenluokkaan. Keskiluokan osuus on runsas kolmannes.

Olemme keskustelleet tuloista ja tuloeroista tilastoaineistojen perusteella. Kansainvälinen vertailu osoitti, että tuloerot ovat Suomessa Ruotsin jälkeen kaikkein pienimmät Euroopassa. Luokkatutkimuksessa on perinteisesti analysoitu tuloeroja eri luokkaryhmien välillä. Seuraavassa taulukossa on kuvattu miten eri luokkaryhmät jakautuvat tuloviidenneksiin. Taulukossa vastaajat on jaettu viiteen yhtä suuren ryhmään. Miten luokkaryhmät sitten jakautuvat eri tuloluokkiin?

Taulukko 4. Luokat tuloviidenneksittäin (viidennekset %)

	Yrittäjät	Johtajat ja asiantuntijat	Työn- johtajat	Ammatti- taitoiset työntekijät	Muut työntekijät	Yht.
Alin	18	5	2	12	18	13
	20	4	5	14	29	18
Keskim- mäinen	13	15	14	21	30	22
	18	25	34	37	16	25
Ylin	31	51	45	16	7	22
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

Tulonjako eroaa selvästi luokkaryhmittäin. Työväenluokan ja keski-luokkaisten ryhmien välillä on merkittäviä eroja. Tulonjaon suhteen luokalla on edelleen väliä. Ammattitaidottomista työntekijöistä kuuluu kahteen alimpaan viidennekseen melkein puolet (47 %) ja johtajista vain vähemmän kuin yksi kymmenestä. Johtajista ylimpään viidennekseen kuuluu yli puolet ja ammattitaidottomista työntekijöistä vain seitsemän prosenttia. Yrittäjien tulot vaihtelevat kiinnostavalla tavalla. Kahteen alimpaan viidennekseen lukeutuu yli kolmannes ja kahteen ylimpään melkein puolet. Tulos kertoo siitä, että yrittäjien asema ei suinkaan ole yhtenäinen. Työväenluokan sisällä on myös merkittäviä tuloeroja. Ammattitaitoiset työläiset kuuluvat selvästi useammin kahteen ylimpään tuloluokkaan kuin ammattitaidottomat työläiset.

Suomi on vaurastunut paljon koko sotien jälkeisen ajan. Sosiaali-nen liikkuvuus on mahdollistanut taloudellisen aseman kohentumisen, vaikka lapsuudenkodissa olisikin kärsitty puutetta. Niin ikään koulutus on tarjonnut mahdollisuuksia sosiaaliseen kohoamiseen. Viime vuosien aikana huono-osaisuuden periytyminen on kuitenkin jälleen yleistynyt. Vertaileva tutkimus kertoo Suomen osalta, että sellaiset nuoret aikuiset, jotka ovat lähtöisin huono-osaista kodeista, kohtaavat toimeentulo-ongelmia huomattavasti useammin kuin muut (Naumanen & Melin 2007; Warzywoda-Kruzynska 2007).

Nyt Suomessa on enemmän köyhiä kuin pitkään aikaan ja asia on herättänyt julkistakin keskustelua. Esimerkiksi vuoden 2011 eduskun-tavaaleissa kaikki puolueet kantoivat huolta eriarvoisuuden kasvusta.

Etenkin lapsikäyhyys on kasvanut. Suuriin kaupunkeihin on muodostunut alueita, joilla asuu pääosin huono-osaista väestöä. On liioiteltua puhua suoranaisesta slummiutumisesta, mutta etenkin työttömyyden kaupunginosittainen vaihtelu esimerkiksi Helsingissä tai Tampereella on todella merkittävää. Sama koskee toimeentulotukiasiakkuuksia. Poria koskeva tutkimuksemme kertoo, että koulutuksella – tai sen puutteella – on olennainen merkitys (Kuokkanen ym. 2011). Huonosti koulutettujen nuorten aikuisten vanhemmat ovat yleensä myös huonosti koulutettuja.

Vuoden 2009 ISSP tutkimus käsitteli monipuolisesti yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Siinä oli kysymyksiä myös sellaisista teemoista kuten asunnon omistamisesta ja säästämistä. Molemmat asiat kertovat varallisuudesta tai varallisuuden puutteesta. Molemmat kysymykset oli muotoiltu samaan tapaan: ”Kuinka paljon arvioit, että teille jää rahaa, jos myytte asuntonne ja osakkeenne ja maksatte kaikki niihin liittyvät velat pois, mikä on arvionne?” Seuraavissa taulukoissa on esitetty tulokset luokkaryhmittäin.

Taulukko 5. Luokat ja asunto-omaisuus (%)

	Yrittäjät	Johtajat ja asiantuntijat	Työnjohtajat	Ammatti- taitoiset työntekijät	Muut työntekijät
Ei lainkaan	7	21	18	19	38
Alle 100 000 €	34	23	43	40	34
100 000– 200 000 €	34	30	21	24	22
Yli 200 000 €	25	26	18	17	6
Yhteensä	100	100	100	100	100

Taulukko 6. Luokat ja omistus (säästöt ja osakkeet %)

	Yrittäjät	Johtajat ja asiantuntijat	Työnjohtajat	Ammatti- taitoiset työläiset	Muut työntekijät
Ei lainkaan	18	8	23	13	20
Alle 10 000 €	33	30	24	29	40
10 000– 40 000 €	22	24	17	34	25
Yli 40 000 €	27	38	36	24	15
Yhteensä	100	100	100	100	100

Eurooppalaisessa verrannossa Suomi on asunnonomistusyhteiskunta. Noin 60 prosenttia kaikista kotitalouksista omistaa omakotitalon tai asunto-osakkeen. Toisin sanoen vuokralla asuu vain vajaa 40 prosenttia kaikista. Asunnon omistaminen on pysynyt sangen vakaana jo vuosikymmeniä. Suomessa asunto hankitaan tyypillisesti asuntolainan turvin. Laina-ajat ovat pitkiä, jopa 25 vuotta, ja lainasummat voivat olla jopa yli 200 000 euroa. Asuntolainan maksaminen on suomalaisille myös tyypillinen säästämisen muoto. Asuntojen arvo on kasvanut tasaisesti ja asunnon realisointi vuosien kuluttua voi merkitä sievoista tuottoa.

Asuntovarallisuuden arvo vaihtelee merkitsevästi luokkaryhmittäin. Tyypillisesti asunto-omaisuuden arvo on alle 100 000 euroa. Yrittäjät ja johtajat eroavat selvästi muista luokkaryhmistä, samoin ammattitaidottomat työntekijät. Yrittäjissä ja johtajissa on muita enemmän niitä, joille jää yli 200 000 euroa käteen, mikäli he myisivät nykyisen asuntonsa ja vähentäisivät siitä mahdolliset velat. Toisaalta ammattitaidottomissa työntekijöissä on paljon enemmän sellaisia, joilla ei ole lainkaan omistusasuntoa. Asunnon omistaminen ja asunnon arvo kertoo, että luokalla on väliä nykypäivän suomalaisessa yhteiskunnassa.

Suomessa on eurooppalaisittain verraten korkea säästämisen aste. Meillä säästäminen merkitsee yleensä asuntolainan lyhentämistä. Asunnon ohella suomalaiset säästävät pankkitileille. Muunlaisia säästöjä on suomalaisilla sangen vähän. Osakesäästäminen on lisännyt suosiotaan vasta viime vuosina. Pörssisäätiön (www.porssisaatio.fi) tietojen mukaan vuoden 2010 lopussa hieman vajaa puolet kotitalouksista

omisti osakkeita. Tyypillisesti osakkeisiin sijoittavat hyvätuloiset ja yli 50-vuotiaat miehet.

Arvopaperisäästämässä tilanne on hyvin samankaltainen kuin asuntovarallisuudessaakin. Johtajilla ja asiantuntijoilla on selvästi muita ryhmiä useammin arvopaperisäästöjä. Heidän omistuksensa on myös euromääräisesti muita suurempi. Johtajista ja asiantuntijoista lähes 40 prosentilla säästöjen arvo on yli 40 000 euroa, ja ammattitaidottomissa työntekijöissä osuus on 15 prosenttia. Kaikkein vähiten säästöjä onkin ammattitaitoisilla työntekijöillä. Työväenluokan sisällä on samansuuntaisia eroja kuin asunto-omaisuudessaakin.

Arvokkaan asunnon omistaminen ja osakesäästäminen ovat Suomessa luokkaperustaisia ilmiöitä. Jaot noudattelevat luokkahierarkiaa. Työväenluokan omistukset ovat pienempiä kuin keskiluokkaisten ryhmien. Johtajat ja asiantuntijat omistavat arvokkaampia asuntoja ja enemmän erilaisia arvopapereita kuin muut luokkaryhmät. Kaikkein vähiten omistavat ammattitaidottomat työntekijät. Analyysimme osoittaa, että luokka ei ole tässä suhteessa mikään tyhjä käsite, luokka-asema määrittää omistamista merkittävällä tavalla.

Johtopäätökset

Kaikki ihmisyyhteisöt ovat aina olleet tavalla tai toisella eriarvoisia. Onko eriarvoisuus yhteiskunnallinen ongelma? Vastaus riippuu siitä, mitä eriarvoisuudella tarkoitetaan ja mitä eriarvoisuudesta seuraa. Tutkimukset kertovat siitä, että huono-osaiset ovat monin tavoin turvattomassa asemassa. Heiltä puuttuu koulutusta, heillä on huonot asuinolot, heiltä puuttuu työtä ja heillä on vain vähän sosiaalisia kontakteja. Huono-osaisuus on kumuloituvaa; huono-osaiset kokevat samanaikaisesti monia vajeita. Lisäksi on syytä muistaa, että heillä ei ole juurikaan puolesta-puhujia, juuri kukaan ei ole kiinnostunut heidän kohtalostaan.

Huono-osaisuutta tuottavat ennen kaikkea toimeentulo-ongelmat, jotka synnyttävät ja ylläpitävät muita huono-osaisuuden ilmentymiä.

Monesti eri tekijät kietoutuvat yhteen ja vahvistavat toinen toisiaan. Taustalla on myös tekijöitä, jotka osin johtuvat toimeentulon ongelmista tai esiintyvät itsessään vaikeuttaen työllistymistä ja sitä kautta osallisuutta. Näitä ovat esimerkiksi psyykkisen ja fyysisen terveyden ongelmat sekä erilaiset elämänhallintaan liittyvät vaikeudet. Huono-osaisuus leimaa perheitä jo, kun lapset ovat pieniä. Sosiaalisten verkostojen rakentuminen alkaa päiväkodeissa. Jo silloin hakeudutaan niiden lasten seuraan, joilla on samat resurssit. Näin sekä uhat että mahdollisuudet jakautuvat epätasaisesti. Varhaisesta lapsuudesta alkaen rakentuu kulttuurisia käytäntöjä ja sosiaalisia riippuvuuksia, jotka voivat seurata ihmisen mukana aikuisuuteen.

Eriarvoisuus ei ole vain huono-osaisuutta. Sekä tilastot että yhteiskunnallisia jakoja käsittelevät tutkimukset kertovat muun muassa tulojen epätasaisesta jakautumisesta, asunto-omaisuuden keskittymisestä keskiluokkaan tai osakesäästämisen luokkaperustaisuudesta. Yhteiskuntaluokka välittää ja uusintaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta. On myös syytä muistaa, että eri ikäpolvet kohtaavat arjen ehdot eri tavoin. Esimerkiksi pitkittyessään nuorten työttömyys voi johtaa syrjäytymiseen ja yhteiskuntamme kasvavaan polarisoitumiseen.

Kaiken kaikkiaan suomalainen yhteiskunta on tänään paljon tasa-arvoisempi kuin 50 vuotta sitten. Koulutus, työelämä tai vanhustenhuolto kohtelee kansalaisia huomattavasti yhdenvertaisemmin kuin 1960-luvun alussa. Samaan aikaan yhteiskuntamme on kuitenkin uudelleen eriarvoistumassa. Kaikilla ei ole samoja mahdollisuuksia asumiseen, perheeseen tai työhön. On myös syytä panna merkille, että yhteiskuntaluokka – siis samat arjen ehdot jakava suuri ihmisryhmä – ei näytä kuolleen, luokkien väliset erot ovat pikemminkin kasvussa.

Amerikkalainen historioitsija Tony Judt (2011) on pohtinut lisääntyntä eriarvoisuutta länsimaissa. Hänen mukaansa toisen maailmansodan jälkeen luotiin konsensus, johon kuului tae turvallisuudesta, vakaudesta ja oikeudenmukaisuudesta. Nyt tuo konsensus ei enää ole voimassa. Olemme siirtyneet kollektiivisen poliittisen kyvyttömyyden aikaan, jossa vain rikkaat pärjäävät. Pahimassa loukussa ovat huono-osaisimmat. Tilanteen muuttamiseksi – oikeudenmukaisuuden lisäämi-

seksi – Judt peräänkuuluttaa politiikan paluuta. On olemassa sellaisia yhteisiä asioita ja päämääriä, joita ei saada aikaan ilman kollektiivista toimintaa ja poliittisia päätöksiä: ”Mutta jos luulemme tietävämmme, mikä on väärin, meidän on toimittava tuon tiedon pohjalta. Kuten tunnetusti on huomautettu, filosofit ovat toistaiseksi tulkinneet maailmaa eri tavoin: asian ydin on kuitenkin sen muuttaminen.” (Mt. 235.)

Lähteet

- Alesto, Matti (1986). *Structural Change, Classes and the State. Research Group for Comparative Sociology*. Helsinki: University of Helsinki, Research report No. 33.
- Blom, Raimo & Markku Kivinen & Harri Melin & Liisa Rantalaiho (1992). *The Scope Logic Approach to Class Analysis*. Aldershot: Avebury.
- Blom Raimo & Harri Melin & Pasi Pyöriä (2001). *Tietotyö ja työelämän muutos*. Helsinki: Gaudeamus.
- Boyer, Robert (1997). French Statism at the Crossroads. Teoksessa Crouch, Colin & Streeck, Wolfgang (trim.): *Political Economy of Modern Capitalism*. Lontoo: SAGE, 71–101.
- Erola, Jani (toim.) (2010). *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Esping-Andersen, Gösta (1990). *Three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Goldthorpe, John (1980). *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Judt, Tony (2011). *Huonosti käy maan*. Helsinki: Like.
- Kuokkanen, Taina & Harri Melin & Päivi Naumanen & Timo Painilainen (2011). *Elämän suuntaviivat vähän hukassa. Tutkimus nuorten huono-osaisuudesta*. Turku: Turun yliopisto, Sosiologian tutkimuksia.
- Luokkaprojekti (1984). *Suomalaiset luokkakuvassa*. Tampere: Vastapaino.
- Naumanen, Päivi & Harri Melin (2007). Structural constraints and individual choices of young adults in Pori reflect upon their life opportunities. *European studies on inequalities and social cohesion* 1–2/2007, 61–92.
- Nikola, Jouko (toim.) (2002). *Restoration of Class Society in Russia?* Aldershot: Ashgate.

- Pakulski, Jan (1993). The Dying of Class or of Marxist Class Theory? *International Sociology* 8:3, 279–292.
- Parsons, Talcott (1940). An analytical approach to the theory of stratification. *American Journal of Sociology* 45:6, 841–862.
- Tilastokeskus (2010). *Tulonjakotilasto 2008*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Warzywoda-Kruszyńska, Wielisława (2007). Young adults in eight European towns telling stories about their life. *European studies on inequalities and social cohesion* 1-2/2007, 3–10
- Wright, Erik Olin (1985). *Classes*. Lontoo: Verso.
- Wright, Erik Olin (1997). *Class Counts*. Cambridge: Cambridge University Press.